

קודם האכילה [שיש מאן דאמר שסובר כן, לקמן קו ב]. שהרי כאן הוא אוכל סעודתו קודם, ולאחר מכן הוא מבדיל.⁽⁸⁾

ז. ושמע מינה: אומר ב' קדושות על כוס קו-א אחד.

שמותר לומר שתי מצוות על כוס אחת, כגון הכא שאומר ברכת המזון והבדלה על אותה הכוס [לעיל קב ב] אומרת הגמרא שבדרך כלל אין לעשות כן, ורק כאן התירו משום שאין לו אלא כוס אחת.

ח. ושמע מינה: כי ברייתא זו — בית שמאי היא, ואליבא דרבי יהודה!

שבית שמאי סוברים כן, שמברך על המאור לפני הבשמים. דאילו לבית הלל מברך על הבשמים קודם ואח"כ על המאור.

ד. ושמע מינה: המברך על הכוס צריך שיטעום ממנו!⁽⁶⁾

שאם לא כן היה יכול להבדיל תחילה, ולהשאיר את הכוס מלא לברכת המזון.

ה. ושמע מינה: טעמו — פגמו! שאם טעם מהכוס הוא נפסל לכוס של ברכה.

שאם לא כן היה יכול להבדיל ולטעום ממנו מלא ולגמיו, ועדיין ישאר רביעית לברכת המזון [ובאופן כזה מדובר כאן, שיש לו בכוס האחת יותר מרביעית. ו"אין לו אלא כוס אחד" היינו שיש בה יין פחות משתי רביעיות. תוס' ד"ה שמע מינה טעמו].⁽⁷⁾

ו. ושמע מינה: טעם — מבדיל!

מי שאכל קודם הבדלה יכול עדיין להבדיל בערב ואינו צריך להמתין עד למחר ולהבדיל

כגון הבדלה וברהמ"ז צריך לשתות מכוס שיש בו רביעית. תוד"ה ש"מ טעמו.

והאחרונים הקשו שעדיין יש עיצה לשפוך לכוס אחר ולהשאיר רביעית בכוס הראשון וישה ממנו ואח"כ יתקן את הפגימה ע"י שיחזיר את היין מכוס השני לראשון. ותירצו שהגמרא סברה עתה שאין מועיל תיקון של הוספת יין לכוס פגום, והכי קאמר: שמע מינה טעמו פגמו ולא מועיל שום תיקון. ורב אשי דחה ואמר שהטעם משום שאין בו שיעור, ולדבריו יש לומר דמהני תיקון, וכפי שאכן נפסק להלכה.

8. הקשה המהרש"א, מאי ראייה מכאן לגבי מי שטעם באיסור קודם הבדלה? דילמא שאני הכא שמותר לו לכתחילה לאכול קודם הבדלה. לעיל קב ב בתוד"ה מניחו.

ומכח קושיא זו כתב הבה"ג שאי"צ לברך ברכה אחרונה על כוס של ברהמ"ז. וכתב הרא"ש "ודבר תימה הוא. ושמא חשבו כבא מחמת הסעודה אעפ"י שהפסיק בברהמ"ז. והעולם לא נהגו כן".

6. לכתחילה צריך שיטעום המברך בעצמו ובדיעבד אף אם שטה אחד מהשומעים יצאו כולם ידי חובתן ואפילו אם השותה הוא תינוק כדמוכח במסכת עירובין [מ ב] שהגמרא שאלה למה לא יברכו ביה"כ שהחיינו על הכוס ויתנו לקטן לשתות. רשב"ם.

[לעיל ק ב לגבי קידוש כתב הרשב"ם דלכתחילה צריך שכל השומעים ישתו].

7. הקשו התוס' דאכתי תיקשי למה לא טעם מהכוס ע"י ששפך ממנו לידו או לכוס אחר באופן שהכוס לא נפגם. ותירצו דככוס של חובה

פגימא, שהכד שמוזגין ממנו לכוס של ברכה [קידוש והבדלה וברכת המזון, וכל הברכות שניתקנו על היין] לא יהא פגום אלא שלם, שיהיה כד יין שלא טעמו ממנו. (1)

רב אידי בר שישא קפיד אכסא פגימא, שהכוס עצמו לא יהא פגום.

ואילו **מר בר רב אשי קפיד אפילו אחביתא פגימא**, שהחבית לא תהיה פגומה. (2)

תנו רבנן: "זכור את יום השבת לקדשו". ודרשינן: **זכרהו על היין!** (3) שיאמר קידוש היום על היין. (4)

אין לי שצריך לקדש על היין אלא ביום, וכמו שנאמר "את יום השבת".

שצריך לקדש בלילה — מניין?

תלמוד לומר "זכור את יום השבת לקדשו". וכדמפרש ואזיל.

[וזה רק אליבא דרבי יהודה, דאילו לרבי מאיר לא אתיא הברייתא לא כבית שמאי ולא כבית הלל. עיין רשב"ם].

רב אשי אמר: "טעמו פגמו" ו"כוס של ברכה צריך שיעור" — הדא מילתא היא!

כלומר, שאין ראיה מהברייתא לדין טעמו פגמו, אלא לכך שכוס של ברכה צריך שיעור. לפי שרב אשי סובר ד"אין לו אלא כוס אחד" הוא כפשוטו, שיש לו רק רביעית מצומצמת של יין. ואם יטעם ממנה לא ישאר לו לכוס של ברכה שלאחר מכן שיעור רביעית.

וחכי קאמר: מאי טעמא "טעמו פגמו" — משום דכוס של ברכה צריך שיעור! אבל אילו היה נשאר לו שיעור לאחר טעימתו, היה יכול לטעום ממנו, ולא היה נפגם [עפ"י תוס' לעיל קה ב ד"ה ש"מ טעמו].

רבי יעקב בר אידי הוה קפיד אהצבא

1. דטעם הקפידא על כוס פגום כתב הרמב"ם "מפני שהוא כשיורי כוסות". הל' שבת פכ"ט הט"ז.

2. ודוקא חבית קטנה אבל בחבית עץ גדולה אין להקפיד. רשב"ם.

3. שמצינו דכתיב זכירה על היין "זכרו כיון לבנון" "נזכירה דודיך מיון". תוד"ה זוכרהו.

4. כתבו התוס' שהקידוש עצמו ודאי מדאורייתא הוא כמבואר להדיא במסכת ברכות [כ ב] "נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה", אבל על היין אינו אלא מדרבנן, ודרשא דהכא אסמכתא בעלמא הוא. והוכיחו כן מהגמרא בנויר [ג ב],

וכתב ע"ז בהגהות מיימוניות שלכן כששופך לתוכו מעט יין יצא מתורת שיור וחוזר לחשיבותו.

וכתב הרשב"ם דאם אין לו אלא יין פגום מקדש עליו דקפיד משמע רק לכתחילה.

והקשו עליו תוס', א"כ איך התירו בברייתא לעיל לאכול קודם הבדלה כדי שלא יצטרך לברך ברהמ"ז על כוס פגום. תוד"ה קפיד.

וברא"ש תירץ שאמנם לפי ההוה אמינא שבגמרא, דאמרינן ש"מ טעמו פגמו כוס פגום פסול אפילו בדיעבד, אך לפי הדיחוי של רב אשי שהברייתא מיירי כשיש לו רביעית

ומקשינן: מהי שאלת הברייתא "בלילה מניין"? והלא אדרבה, עיקר קדושת בלילה הוא קדיש, שעיקר הקידוש הוא בלילה.

שהרי דכי קדיש תחלת יומא, כשהשבת מתקדשת עם כניסתה, אז בעי לקידושי — כדמשמע "מלקדשו", דהיינו משעה שמתקדש היום? (5)

ותו, הא דקתני: בלילה מניין? תלמוד לומר "זכור את יום" ! תיקשי:

והרי תנא מיהדר אלילה, למצוא מהיכן

ללמוד את קידוש הלילה, וקא נסיב והוא מביא ליה קרא דיממא? (6)

ומשנינן: תנא הכי קאמר: "זכור את יום השבת לקדשו" ודרשינן: זוכרהו על היין בכניסתו, דהיינו בלילה, כדמשמע מ"לקדשו".

איין לי אלא בלילה, ביום מניין שצריך גם כן לקדש?

תלמוד לומר "זכור את יום השבת". מדכתיב "יום" משמע שצריך לקדש אף ביום. (7)

בניו וב"ב.

ומה שאומרים אותו אחר התפילה בקול רם היינו משום יו"ט שחל בשבת שאז אין אומרים אותו בשמונה עשרה אלא אומרים אתה בחרתנו, ולכן תיקנו לאומרו בכל שבתות כדי שלא לחלק בין שבת לשבת.

ועוד טעמים נאמרו באמירה זו. שהיא להוציא את מי שאינו יודע. או משום שיש חזוק בג' פעמים לכן אומרים אותו בתפילה ואחר התפילה ובקידוש. טור או"ח סי' רס"ט.

5. רש"י והרשב"ם. והרמב"ן עה"ת [שמות כ, ח] כתב "לפי שכל הטעונוין קידוש מתקדשין בכניסתן כגון קידוש החדש וקידוש היובל". והראב"ד בהשגות [הל' שבת פכ"ט ה"י] כתב "דעיקר קידושא בלילה כתיב מדכתיב את יום ולא כתיב ביום".

6. קשה דהא יש לומר דרדיש "את" לרבות הלילה. מלא הרועים.

7. כתב הר"ן דמשמע לי דהך דרשא אינה אלא אסמכתא בעלמא וקידוש היום הוא רק מדרבנן. שאם היה מדאורייתא איך אומרים בה רק בפה"ג

ששואלת למה צריך קרא שהנזירות חלה על יין של קידוש והבדלה, וכי הם מדאורייתא. תוד"ה זוכרהו. וכן דעת הרמב"ם והחינוך.

[וכתב המגן אברהם שלפי זה יוצאים מדאורייתא בקידוש שאומרים בתפילה. או"ח סי' רע"א סק"א.

והרע"א שם כתב ראייה לזה, מהא שלא מקדשים ביוה"כ שחל בשבת בלא כוס כדי לצאת ידי קידוש של שבת דאורייתא. אלא בהכרח, משום דיצא כבר בתפילה. ועיין לעיל קא א. בהערה 5 מש"כ בשם רע"א].

ועוד כתבו התוס', שאפשר לומר שהקידוש על היין אף הוא מדאורייתא אבל הא דאמרינן המברך צריך שיטעום אינו אלא מדרבנן. [ולא קשיא מהגמרא בנויר ששם מוכח רק לגבי הטעימה שהיא מדרבנן].

והרא"מ הורוויץ הקשה ע"ז דא"כ למה לא יקדשו ביוה"כ שחל בשבת על הכוס מבלי לשותו לצאת ידי קידוש מה"ת.

[ועיין לעיל קא א בהערה הנ"ל לגבי קידוש במקום סעודה אם הוא מדאורייתא].

ועוד כתבו התוס' שה"ויכולו" אינו שייך להקידוש ועיקר חיובו לאומרו בתוך השמונה עשרה, ולא ניתקן על הכוס אלא כדי להוציא

אמר בלבנו: **מכדי**, הרי כל הברכות כולן שאומרים על היין [כגון קידוש והבדלה] — **”בורא פרי הגפן” אמרי ברישא**. בתחלה מברכין בורא פרי הגפן, ואח”כ אומרים את הברכה עצמה.

לכן, **אמר רב** אשי תחילה ברכת **”בורא פרי הגפן” ואגיד ביה**, האריך בה כדי להתבונן, שאם יתחיל מישוהו מיד לשתות הרי זה הוא הקידוש. ואם לאו, יאמר את כל נוסח הקידוש, כמו בלילה. שכנראה כך הם נוהגים.⁽⁸⁾

חזייה רב אשי **לההוא סבא דגחין** התכופך מיד לאחר ברכת בורא פרי הגפן **ושתוי**.⁽⁹⁾

והוינן בה: **ביום** — מאי מברך? שאי אפשר לומר שמברך את נוסח הקידוש כמו בלילה, שהרי שנינו [לעיל קה א] ששבת ויום טוב [ביום] אין בהם קדושה על הכוס.

ומשנינן: **אמר רב יהודה**: ביום מברך **בורא פרי הגפן**.

רב אשי איקלע למחזוא [שם עיר]. **אמר רב** ליה בשבת בבקר: **ליקדש לן מר קידושא רבה!**

יהבו ליה נתנו לו כוס שיקדש עליו.

סבר תמה רב אשי מאי ניהו “קידושא רבה”? שלא ידע לאיזה קידוש הם מתכוונים.

כיון שהוא רק ברכת הנהנין. ואילו לדיעה השניה יכול גם מי שיצא להוציא אחרים ואינו צריך לשתות בעצמו מהיין.

8. לכאורה היאך יברך ברכה שלדעתו היא ברכה לבטלה. ואפשר שרב אשי סבר שהם שכחו או נאנסו ולא קידשו בלילה ורוצים שיקדש להם עתה קידוש של לילה לתשלומין [שהרי גם מי שכבר קידש יכול לקדש לאחרים] ולא רצה לשאול אותם מהו קידושא רבא, מפני הבושה. רא”מ הורוויץ.

יש מי שהוכיח מכאן שבמקום שיש מנהג לברך איזה ברכה כגון ברכת ההלל בראש חדש והשליה ציבור בא ממקום שאין נוהגין לברך מותר לו לברך להם. שו”ת חיים שאל ח”א סי’ צ”ט.

9. מכאן ראייה למה שנאמר בשו”ע שמצוה מן המובחר שכל המסובין יטעמו מכוס של הקידוש. ביהגר”א או”ח סי’ רע”א סי”ד.

והתוס’ כתבו שמכאן יש להוכיח שאי”צ לשפוך מכוס של המקדש לכוסות של המסובין

והלא ברכה זו היא ברכת הנהנין ולא מעין קידושא היא. אלא שקידוש דאורייתא הוא רק בלילה בכניסתו, אלא מפני שכבוד יום עדיף מכבוד לילה [לעיל קה ב] ראו חכמים לעשות ביום זכר לקידוש והיינו בפה”ג שהוא התחלת קידוש של לילה.

ועוד, כיון שאין אומרים שירה אלא על היין הרי שעל ידי שמברכין על היין בתחילת הסעודה שלא כדרך הסעודות הוי כעין שבח ושירה לקדושתו של יום. ומשום דלא הוי אלא מדרבנן לא ראו להאריך בו יותר כדי שלא להשוותו לקידוש של לילה.

וברבינו דוד הביא שתי דעות בגדר הקידוש של היום. יש אומרים שהקידוש שביום אינו מדין קידוש ממש אלא ענינו שיקבע סעודתו על היין והוי ברכת הנהנין רגילה, ונקרא בשם קידוש מפני שהוא קודם האכילה כמו קידוש. יש אומרים שהוא מדין קידוש ממש.

ונפקא מינה בין שתי הדיעות שלדיעה הראשונה צריך המברך בעצמו לשתות מהיין [ולא כבכל קידוש שגם טעימת אחר מהנין]. וגם אם כבר יצא בקידוש אינו יכול להוציא אחרים

לאשתו ואמר לה: הרי זה גיטך על מנת שתתני לי מאתיים זוזי אחר השבת, או שאמר על מנת שתתני לי קודם השבת.

הרי, **הדא בשבתא**, יום ראשון בשבוע, וכן **תרי ותלתא** יום שני ושלישי — נחשבים "בתר שבתא" אחר השבת.

ואילו **ארבע וחמשא** יום רביעי וחמישי ומעלי **יומא** וערב שבת — נחשבים "קמי שבתא", קודם השבת.

והוא הדין לענין הבדלה, עד יום רביעי עדיין נחשב אחר השבת שעברה, ומכאן ואילך נחשב שהוא לפני השבת הבאה, וכבר אי אפשר להבדיל.

אמר רבי יעקב בר אידי: אבל לא יברך על האור! שאם לא בירך במוצאי שבת "בורא מאורי האש" שוב אינו מברך, דברכת האור ניתקנה רק במוצאי שבת, משום שאז נברא האור.⁽¹¹⁾

והבין מכך שהקידוש אינו אלא בורא פרי הגפן [וקראוהו "קידושא רבה" משום שאומרים ברכה זו בכל הקידושים].⁽¹⁰⁾

קרי רב אשי אנפשיה "החכם — עיניו בראשו"!

אמרי בני רבי חייא: מי שלא הבדיל במוצאי שבת — מבדיל וחולך בכל השבת כולו, כל השבוע.

ומבארינן: **ועד כמה?**

אמר רבי זירא: עד רביעי בשבת! ולא עד בכלל, כי מרביעי ואילך נחשב כבר לשבוע הבא.

וראיה לדבר שמרביעי ואילך כבר נחשב לשבת הבאה:

כי הא דיתיב רבי זירא קמיה דרב אסי, ואמרי לה דיתיב רב אסי קמיה דרבי יוחנן, ויתיב וקאמר: לענין גיטין, מי שנתן גט

המקדש. ורק לענין זה מהני, שיתוקן הפגם, ותהא שתייתם מכוס שאינו פגום. מחצית השקל שם.]

10. רש"י והרשב"ם. והר"ן כתב שקראוהו קידושא רבא לפי שהוא קטן ואינו עיקר כקידוש של לילה על דרך שקוראים לסומא סגי נהור. ויש ראשונים שכתבו שהטעם מפני שברכה זו היא תחילה לכל הברכות וכמו תרומה גדולה שנקראת גדולה מפני שהיא ראשונה.

11. רש"י ורשב"ם. והביאור בזה לפי שברכת מאורי האש אינה ברכת הנהנין שיאסר ליהנות מהאור בלא ברכה שאם כן היה צריך לברך כל שעה שנהנה מהאור אלא ברכת הודאה היא

אלא יכולין לשתות מכוסם בלבד שהרי הסבא גחין ושתה טרם ששפך רב אשי לכוסו. [אלא אם כן הכוסות שלהם פגומים שאז צריך לשפוך מכוס המברך לכוסם כדי לתקן הפגימה].

והמג"א הוסיף דלפ"ז גם המקדש בעצמו אי"צ לשתות דוקא מכוס שקידש עליו. ולכן נפסק בשו"ע שאם נשפך הכוס יביא כוס אחר ומברך עליו בפה"ג ואי"צ לחזור ולקדש. שם סקל"ב.

[ואין לומר שהכוס של המסובין הוא הכוס של קידוש שלהם ולעולם צריך לשתות דוקא מכוס של קידוש, שהרי כשכוסם פגום הוא אינו ראוי לכוס של ברכה. ומה שהמקדש שופך אחר הקידוש לכוסם לא די בכך שיחשב ע"י אותו מעט כאילו כל הכוס שבידם יהיה נידון ככוס